

Gyökér és szárny

UTAK
ESZMÉK
VITÁK

1. Szárny

Belgrád repülőterének jókora várótermében teljes a hangzavar. Az is elég volna a bábeli impresszióhoz, ha csak Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei képviseltetnék magukat az utazók között, de vannak itt, szemre is megkülönböztethetően, arabok, néger (s nem csupán diákok), no meg magabiztoságukról felismerhető nyugati turisták, amerikaiak, németek s ki-tudja-hovavalók. Nem gyűjtöttem statisztikai adatokat, mindössze egy január közepi s ráadásul hétközi nap (!) tapasztalata alapján mondom, e legfőbb jugoszláv légikapu — Európa,

Ázsia és Afrika találkozásánál (mert ennyi földrajzi pontatlanságot már megenged a modern közlekedés) — 24 óránként több ezer embert bocsát be, a nagyvilágból és ki, északra, délre, keletre, nyugatra. Mi, Bordás Győzővel (aki jó egy éve segédkezik Bányai Jánosnak a *Híd* szerkesztésében), „csak” az Adriára igyekszünk. Az utolsó pillanatban már Újvidéken, az utazási irodában kiderült, hogy téves volt az első információ, ma délelőtt nem juthatunk le Dubrovnikba, de a számtalan járat között csak akadunk egyre, még télidőben is, amelyek valahol a varázslatos város közelében rak le, s onnan autóbusszal vagy vonattal csak odajutunk, ahová azóta vágyom, hogy — utójára eljöttem onnan, öt évvel ezelőtt...

Együtt szidjuk ezt a csütörtököt, ezt az árnyalt menetrendősseállítást; péntek, szombat vagy akár szerda is jó lett volna, de hát ki gondolt ilyen apróságra. Én pedig hiába érkeztem bele a télbe, ha meghallom a szót: Adria, s hogy ehhez repülőjegy és (életemben először) kísérő is rendelkezésemre áll, a legbarátibb marasztalás s a legirodalmibb-legszínházi csábítás sem tud visszatartani. Dubrovnik azonban, bárhogy dugjuk össze a fejünket, kombináljuk a járműveket, csak nem ugrik be. Végül is mint egyetlen tengerparti lehetőség „egynapi járásra” (miután a jugoszláviai program többi részét én magam kötöttem le, Vajdaságban), marad Split. A pénztárlablaknál bemondjuk a két nevet, megkapjuk a jegyeket, s akár indulhatnánk is, átsétálva a kijáraton. De még csak kora délelőtt van, a járatunk késő délutáni; eltölthetnének ugyan az időt kint a repülőtéren is, a vendéglőben, kiolvasva közben az angol, német, francia újságokat és képeslapokat, ám ez elég költséges vállalkozás volna, s egy idő után unalmas is, inkább beutazunk Belgrádba.

(Visszagondolva arra a január közepi napra, amikor választhattunk, hol töltsük az estét és a másnapot, Splitben, Zágrábban, Ljubljanában vagy a szlovéniai hegyekben, kezdem igazán megérteni Akszonov novelláját, melyet sok évvel ezelőtt olvastam: egy távol-keleti erdőkitermelésen dolgozó sofőr a végre kivett szabadsága alatt Moszkvába repül, onnan vissza és megint vissza, míg letelik a szabadság; Tányát, a repülőúton meglátott stewardessst keresi, és valami egyebet is... A novella címe: *Félúton a Hold felé*...)

Vissza tehát Belgrádba. Egy olcsó önkiszolgáló étterem mellett egy korántsem olcsó filmet is találunk a központban. Bergman: *Jelenetek egy házasságból*. Néhány hónappal korábban már majdnem sikerült megnézni, most végre épp jókor találkozunk. Igaz, előző két filmélményem gyanakvóvá tesz. Budapesten ugyanis barátaim egyik fele amellett kardoskodott, hogy nem szabad elszalasztani Pasolini *Máté evangéliumát*, és ugyanennyi egészen-szavahihető félszakmabeli tanácsadóm a *Régi idők rock zenéjére* igyekezett rábeszélni; nem tudván dönteni, két jellegzetes antifilmét néztem meg. Pasolininél természetesen minden — a panoramikusan feltáruló helyszíntől a szereplőkig — csodálatos, csak éppen azt a pluszt nem találom, ami a Bibliából ismert történeteket filmmé, Pasolini filmjévé tenné; a közönségsiker azonban így is biztosítva van. A rockfilm első képsorai a kettéosztott filmváznál ígértesek: a híres rockegyüttesek mellett a háttérként-magyarázatul szolgáló (annak szánt) társadalmi-világpolitikai események egy-egy emlékezetes kockáját láthatom, de aztán végeérhetetlenül következnek a néger (elenyészően kisebb részben fehér) rockegyüttesek, s a rendező közben megfedkeznek eredeti elképzeléséről. A közönség a sokadik héten is tódul a moziba. Tehát vagy

velem van valami baj — vagy a narkotikumigényt kell tudomásul venni. És most, itt Belgrádban, e néhány szabad óra alatt, ahelyett hogy újra elsétálnék a Kalimegdánra, elmélkedni a történelem tanulságain, egy harmadikfajta narkotikum legfrissebb filmfeldolgozását választom...

Ez a Bergman-film azonban úgy igazi meglepetés, hogy korántsem csalódás. Legfeljebb annyiban, hogy ezúttal is kevés szavú (tehát a svéd beszéd s a szerb nyelvű felirat ellenére számomra is érthető) képi filozófiát vártam, Bergman pedig talán eddigi „legbeszédesebb“ művét készítette el. És annyiban, hogy e „jelenetek“ már-már természetellenesen nélkülöznek minden meztelenséget. Am ilyen művészi puritánssággal megalkotott erotikus filmet csak csodálni lehet. És csak a csodálat, az elragadtatás hangjának lehet szólni korunk, azt hiszem, legnagyobb színészéről, Liv Ullmannról. Persze, a *Jelenetek egy házasságból* szintén besorolható a napjaink java alkotásaira, úgy látszik, jellemző antifilm-vonulatba, hiszen a látvány (nemcsak szex-értelemben) itt szinte teljesen kiküszöbölődik; mégis, számomra legalábbis, filmebb film a Bergmané, mint a Pasolinié, mert hozzám szól, mert nem ismeretet terjeszt, mert nem elringat — felráz, töprengésre készlet. Lehet, hogy nem is egy jó antifilmet láttam, hanem a ma sajátos moziójában jártam?

E kora délutáni film-közjáték után századunk ugyancsak megszokott technikai vívmányához térünk vissza, amely (svéd kitérőnket háttérbe szorítva az emlékezetben) leröpi végre az Adria partjára. A belgrádi repülőtéren gyorsan tülesünk a formáságokon, lemérik csomagjainkat, s már viszik is, a kijáratnál felmutatjuk jegyünket, és már a gépben vagyunk. Nem értem ugyan, miért spórolják el az utasoktól egyre gyakrabban azt a léleklemelegítő három betűt, az „ess“-t, miért csak „steward“ kínálja az italt, a kávé (Akszonov novellahőisének izgalmaiktól akarnak megkímélni? Annyi pénze azért úgyszincs a *Hídnak*, hogy hosszabb repülő-kalandjaimat finanszírozza); ettől eltekintve kellemes, sima az utunk, és mivel kint besötétedett, olvasásra is vállalkozom. Engedtessek meg nekem itt e komoly (hivatalosodott nyelvhasználatunkban a „feladat“-tal társuló) szó; utóvégre, Split felé repülve az *Új Symposiont* olvasni: legalábbis szokatlan. (Hát az Adriára repülni nem az?)

No de a szerencse bergmani méretű élménnyel ajándékoz meg. Az Újvidékről magammal hozott Symposion-példányban Danilo Kiš, a Belgrádban élő, valamennyire már nálunk is ismert, nagyformátumú szerb prózaíró novellafüzéréből (*Borisz Davidovics sírja*) olvashatok részletet. Tulajdonképpen nem véletlen, hogy éppen ez a múlt év augusztusi szám van nálam: a napi szenzáció rakatta útitáskámba, mert még januárban sem ültek el körülötte a plágiumvád hullámai, szóban-írásban találkoztam az esettel, s gondoltam, hátha szerkesztőként tanulok belőle, okulok egy újabb híres példán. Danilo Kiš könyve hatszáz évet fog át, pontosabban 1330-ban kezdődik, egy inkvizíciós jegyzőkönyvből leírt vallomásokat és tanúskodásokat használva fel a Németországból menekült, az üldözöttesek miatt többször hitet váltott Baruch David Neumann történetéhez. A fordító magyarázata közelebb visz a könyv módszeréhez s a plágiumvádakhoz: „A prózaíró teremtőerő alkotókészsége látszólag meglepően passzív interpretáló tevékenységre fókuszál le, az annyit emlegetett írói fikciónak szinte nyomát sem találjuk. Azaz: a fikció, a kitalálás alapjában véve statikus munkáját Kišnél a kutatás és felfedezés dinamizmusa váltja fel. Kiš nem *kitalál*, hanem *megtalál*. Megtalálja azokat a helyzeteket, azokat az állapotokat, azokat a ténytársulásokat, melyeket prózai helyzetekké lehet változtatni olykor pusztán az egymás mellé állítás adta helyzeti energiától jobboldalról. És idézzünk a szerzői megjegyzésből is, amely — ugyancsak idézet, Marcus Aurelius *Gondolataiból*: „Aki látta a jelent, mindent látott: azt is, ami a legrégibb múltban történt, s azt is, ami a jövőben történik.“ Egy új szokás vagy módszer volna meghonosodóban a prózában? (És a drámában, sőt a versben is?) A kollázs már nemcsak a képzőművészet kedvelt, bevett eljárása? (Mint a zenében az idézet?) Danilo Kiš esetében, úgy tűnik, tisztázódtak a dolgok. Engem mint olvasót ugyan eddig sem zavart az esztétikai élvezetben néhány furcsa újságcikk, most viszont szerző és mű hivatalosan is felmagasztosult: idén júniusban adták át Danilo Kišnek a *Borisz Davidovicsért* a zágrábi *Vjesnik* díját, s ebből az alkalmából újra leírták, hogy könyve a mai jugoszláviai irodalom legjelentősebb alkotásai közé tartozik. (Persze, mindenkinek külön kell megvívnia a maga harcát vádlóival. Mert a „plágium“ szó jelentéstartalma nyilvánvalóan szűkül ugyan, de felmentést csak a meggyőző érvek adhatnak.)

Repülünk tehát, kilométereket és évszázadokat. Most már egyértelműen Split felé. Vaksötétben érkezünk, e tengerparttól és várostól távoli röptéren azonban úgysem sokat láthatnánk. A váróteremben itt is zsúfoltság, bábeli hangzavar, míg elindul autóbuszunk Dalmácia adminisztratív-gazdasági-művelődési központja, az 1700 éves, százezer lakosú kikötő irányában. A végállomástól taxi visz tovább, a

tengerre néző Hotel Marjanba, e télen is borsos díjszabású luxusszállóba; mint mindenütt, itt is tudomásul vesszük a tényeket, a meglepetéseket: szobánk az árnak megfelelő, falát elsorángú modern rézkarc díszíti, a fürdőszoba viszont egyszeri mosakodás után árban úszik, mert folyik ugyan a csapból a víz, de vele párhuzamosan a falból is csorog; a vendéglőben fél tízkor már csak száraz sonkás szendvicset szolgálnak fel, nyomatékos kérésre, fél óra múlva azonban nyílik az éjszakai bár, és műsora (a kevés vendég ellenére) igazán szemet gyönyörködtető; másnap senkitől sem zavarva fürödhetek a szálloda tengervizes uszodájában, az üvegfalak között, ha a víz színén rétegesült por nem zavar (és hogyan zavarna, ennyi kilométernyi út és vágyakozás után, más tengervizet ugyanis nem kóstolhatok: a tetőteraszra is csak egy percre merészkedem ki, törülközés után, a még erőtlen napsütésben), s nem zavar a lógó korlátú, rozsdás lépcső és a megrongált tusoló, mert mégis talállok olyat, amelyikből meleg víz folyik. Tudom, hogy az igazi vendégek néhány hónap múlva, tavasztól érkeznek majd, mi most csak amolyan potyázók vagyunk. (Ha nem is éppen potya áron!)

Kint viszont, Diocletianus palotája előtt tavasz van, ezt a mimózá, tulipán, a piaci friss zöldségen mérhetjük le; bár a szülő meggondolkoztat, vajon mit hoztak raktárból, mit virágházból és mit a tengerparti pálmák közül. Ingben sétálunk a műemlékek s a szemet pár jugoszláviai nap után is magukhoz vonzó újságos-kirakatok között. Sem Móra Ferencsel nem tudok versenyezni, sem a költőkkel, az én Erikám szürkén üti a betűket ahhoz, hogy visszavarázsoljanak Diocletianus korába vagy elképzeltessék a Dubrovnikot ugyan nem feledtető, de majdnem oly fenségesen-patinás spliti városközpontot, ezt az északnyugatibb turistaparadicsomot. Most még ugyan januári az ize ennek a paradicsomnak, de sejteti, hogy milyen lesz majd májustól októberig. (Különben is mit akarok? Kétszer már belekóstoltam, forró nyárban.)

2. Gyökér

Vendéglátóimnak, újvidéki barátaimnak sem tudom megmagyarázni ezt a szerelmet. De melyik szerelmet lehet megértetni egy idegennel? Vagy azzal, aki dúskál a kegyekben? Hogyan magyarázzam meg, hogy az én Jugoszlávia-, szűkebben Vajdaság-képemhez is hozzátartozik ez a lehetőség, a nyitottság, amelynek évezredes jelképe a tenger, és amely jelképet végül is másfél napra Bordás Győzővel valósággá változtattunk? Különben pedig, a „szárnyak“ után ismét a „gyökerek“-nél vagyunk. Jó pár évvel ezelőtt utaztam körül először őket. Mégsem magamat plagizálom (ami legfeljebb szégyen volna, nem bűn), nem az *Utazás a gyökerek körül* ötletét próbálom — megpótolva — kijátszani, hanem egy versantológia címével játszodom. *Gyökér és szárny*, a címe a jugoszláviai magyar líra utóbbi harminc évére alapozó válogatásnak, amelyet e munka elvégzői (Bori Imre, Szeli István, Tomán László) természetesen reprezentatívnak, irodalomtörténeti fogódzónak éreznek, és amelyet egyes kívülállók, illetve ennek az irodalomnak a sorsában hasonlóképpen érdekeltek ugyanilyen természetesen vitatnak. E vitában igazságot tenni vagy akár beleszólni nem a mi dolgunk; örvendetes viszont, hogy az antológiában sok a jó vers s a felelősen szóló költő. Mint Pap József, az *Eszmélésben*; Martin Luther King halálára írta:

*Elmozdult
(Ha nem is esett le)
Egy kő a szivemről.
Látom: a szavakra
Fegyverek felelnek.
Jó jell!
Szavak, sorakozó!*

A szerző közvetlen közelből éppolyan megnyerő egyéniség, amilyennek *Rendhagyó halászás* (1974) című kötete mutatta. Nyugalom, magabiztosság, öntudat, lényegre törés, semmi handabandázás. Az orvos fegyelme? Lehet. De a költőé is. A hatvanas évek elején ő szerkesztette a *Hidat*. Súlyva van a szavának, s úgy tapasztaltam, ennek megfelelően tisztelik nemzedéktársai (a negyvenesek-ötvenesek) és a fiatalabbak. Tőle idézhetjük, a *Hid* „Versek éve“ számából a következő (1976-os) *Itt-értelmezést*:

*Látványnak nem látvány,
és még inkább nem, magára hagyatva.*

Ha felülről néznek le rá,
ha csak úgy mellékesen
vetnek rá egy pillantást,
a volán mögül, netán a vonat ablakán át,
lapozva egyet a gondülő könyvben.

f. . .]

Látványá általunk válik e sík táj.
Szembeötlővé, a mozdulatainkban:
ahogyan az ekét nekiakasztjuk,
ahogyan megerednek benne az egynyáriak.

„A síkon túl is csak sík van“ gondjával a legjobbak már régóta viaskodnak, ki-ki vérmérséklete szerint: Gál László, Fehér Ferenc, Ács Károly, más-más irányban keresve a feloldást, mint az utánuk érkező Tolnai Ottó, Domonkos István vagy a már náluk is nemzedékkel fiatalabbak. Érdemes megjegyezni azonban, hogy a múlt esztendő végén másodsorú összeállított, műhely-profilú (még közöletlen alkotásokból kialakított) „Versek évét“ Pap József és Tolnai Ottó együtt jegyzi, s a felvonuló fiatal költők közül többen is megkérdőjelezzik „látvány és mutatvány“ mércéjét. Az elsőkötetes Sinkovits Péter *Pohárköszöntőjének* harmadik tétele így szól:

leszámítva a tétova telefonbeszélgetéseket
közöltél te már valaha valamit?

a negyedik pedig logikusan folytatja az előzőt:

úgy is mondhatnám
visszavonulásaim felbecsülhetetlen értékűek
nem élve a győzelem lehetőségeivel
elkerülve minden vereséggel

Vereségekkel és győzelmekkel néz szembe Tolnai Ottó elégikus prózaverse, valóság és vízió groteszk szembesítésével, minden érték befogadására készen; Domonkos István lényegében tragikus alaphangú nyelvi-költői játéka (*A kuplé 2. előmunkálatai*); Jung Károly kollázsa (*Vázlat egy gyászmise forgatókönyvéhez*). Néhány példa a *Híd* 1976. decemberi összeállításából. A hangsúly azonban, 1977 januárjában úgy tűnik az utazónak (nem a volán mögül s nem a vonat ablakán át vetve egy pillantást a vajdasági irodalmi eseményekre), a győzelmeken van. Ha csak a Fórum Könyvkiadó — a nálunk sem ismeretlen év végi torlódás folytán felhalmozódott, ám annál szembetűnőbb — új kiadványait soroljuk fel, a gazdagodás nyilvánvaló: *Tíz, tíz, tiszta víz* (jugoszláviai magyar népi mondókák), Sinkó Ervin: *Honfoglalás előtt* (Naplófeljegyzések 1939-től 1942-ig; a Sinkó-örökség értékesítéséért következetesen és kérlelhetetlenül harcoló Bosnyák István gondozásában) — a „Hagyományaink“ sorozat 7. és (megkésett) 1. köteteként; *Anyanyelv* — „államnyelv“ (Tanulmányok a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról Vajdaságban; Rehák László szerkesztésében); Gerold László: *Színházi életünk I.* (Naplók, emlékezők, levelek; a színháztörténeti dokumentumokat tartalmazó könyv a „Kövek“ sorozatcímet viseli); Gion Nándor: *Latroknak is játszott* (*Virágos katona és Rózsaméz*); Gobby Fehér Gyula: *Szent bolond*; Várady Tibor: *Az egérszürke szoba titka* — a „Jugoszláviai magyar regények“ sorozatában; Ács Károly: *Ének füstje, füst éneke* (válogatott versek és versfordítások); Bori Imre: *Miroslav Krleža* (egy kismonográfia-sorozat első darabja); Pató Imre: *A Híd repertórium* (1934—1941); négy költői bemutatkozás, a most induló „Gemma Könyvek“ füzetekben. Bizonyára nem teljes ez az 1976/77 fordulóját tükröző lista, s hallomásból tudjuk, a sorozatokban és azokon kívül hány könyv készült el időközben. Persze, ennyiről sem számolhat be mint közvetlen olvasmányélményről az alkalmi utazó vagy vendég, hát még a kritikus. És még meg sem említettem a szabadkai kiadványokat, az „Életjel“ vaskos könyveit és miniatűrjeit, mondjuk a hetvenes évek áldozatos termékeit. (Most hoztam magammal Kolozsi Tibor *Szabadkai sajtó* című, 1848 és 1919 közötti dokumentumokat feldolgozó kötetét s az ismert Kosztolányi- és Csáth-kutató, az Életjel-könyveket szerkesztő Dér Zoltán ajándékaként néhány újabb Csáth-kiadványt, előlegeként a közben szintén elkészült kétkötetes Csáth Géza-gyűjteménynek.)

Gyökerekről lévén szó, bővebben illene szólnunk arról, aki már évek óta figyelme és irigylésre méltó energiája jelentős részét a jugoszláviai magyar irodalom múltjának s a területi előzményeknek a felkutatására, tudatosítására for-

dítja. Természetesen Bori Imrére, a XX. századi magyar avantgarde-ről frott könyveivel a vajdasági irodalomtörténetírásnak rangot szerzett újvidéki egyetemi tanárra gondolunk. Külön tanulmány vagy esszé tárgya lehetne ez a „pálfordulás“, ami persze korántsem feladása az eddigi eredményeknek, magának a kutatási területnek vagy a harci kedvnek; átgondolt program, legalábbis határozott cél olvasható ki az újabb összefoglaló irodalomtörténeti munkákból és szöveggyűjteményekből, az „itthon vagyunk“ oly fontos hite-eszméje. Beleillik ebbe a programba az említett Krleža-kismonográfia is (akárcsak a még folyóiratokban elszórt számos tanulmány a szerb-horvát irodalomhoz fűződő kapcsolatokról vagy Jugoszlávia legnevesebb íróiról — például a Bukarestben is tanult, tőlünk hasonlóképpen becsült Vasko Popáról vagy Oskar Davičóról). Békés poharazgatásunk közben érkezett Boriék házába a legszebb elismerés: a világhírű mester, Krleža postafordultával küldött, melegehangú köszönőlevele...

Bori nemcsak irodalomtörténész és esszéista, publicista társakkal — Szeli Istvánnal, Bányai Jánossal, Végel Lászlóval —, hanem költőkkel és prózaírókkal együtt építi azt a hidat, amelyet az újvidéki folyóirat címében is kifejez. Azt már igazán hosszú volna felsorolni, milyen fordításköteteket köszönhetünk a jugoszláviai magyar műfordítóknak, mivelénk is népszerű jelképet láthatunk viszont abban, ahogy például Ács Károly (aki Pap József után és Bányai János előtt szerkesztette a *Hidat*) gyűjteményes verskötetét összeállította: az évek szerint rendezett költemények közé épül be Ivan Goran Kovačić, Krleža, Vasko Popa, Crnjanski, Ivo Andrić, Ivan V. Lalić, Miodrag Pavlović egy-egy verse (ami nagyon kicsi hányada a függelékben olvasható fordításjegyzék tételeinek).

3. Szárny és gyökér

Az alaptendenciákat figyelve, mennyiségi és részben minőségi felhalmozódást állapíthatunk meg az előző években megismert helyzethez viszonyítva. Az irodalmi lapok háza táján talán több a változás. A *Hid* — fiatalodik. Nem csupán a szerkesztők meg a munkatársak életkorát tekintve (nemrég még a Boriék nemzedéke uralta a lapot — most tanítványa és tanítványa tanítványa végzi a szervezési-szerkesztést); és nem egyértelműen az avantgarde elkötelezettség fokozása révén, hanem abban, ahogy tudatosan támogatja érdeklődési körét új témák, eddig elhanyagoltabb munkaterületek, tudományok és művészetek felé. Jobban odafigyel az eseményekre, s ez elsősorban a „Kritikai szemle“ megélnéklésén mérhető le. A könyvkritika ugyan régen sem volt gyenge pontja a *Hid*nak, most azonban felzárkózik melléje a színház, a képzőművészet, olykor a tv és a rádió szemlézése, s a tanulmányi részben szintén előtérbe kerülnek ilyen témák.

A változás (a változás ígérete) nyilván nemcsak a szerkesztők akaratán, a munkatársak vállalkozó kedvén múlik: maga a képzőművészet, a színház, a film fejlődése követeli meg az odafigyelést, a „profilkiegészítést“. (Filozófiai esszé, szociológia alkalmilag eddig is jelen volt a *Hid* hasábjain.) Az *Uj Symposion*nak, különösen grafikailag, mégsem kell féltene a kenyerét — legalábbis amíg Maurits Ferenc a képszerkesztő. Jó volt a Katolikus porta 5. alatt újratalálkozni ezzel a gazdag fantáziájú, izzig-vérig modern művésszel, s felmenni a várba, megnézni az új műtermet, az új műteremben az új munkákat: Ablak-sorozata régebbi grafikaihoz viszonyítva új irányt jelez, nekem úgy tűnt: világszínvonalon.

A legnagyobb meglepetéssel a vajdasági színház szolgált. Részben már itthon, részben odaát. A Zombori (szerb nyelvű) Népszínházat megnézni Sepsiszentgyörgyre „ugrottam át“ — tulajdonképpen a helybeliek kérésére (cserepartnernek, érthető a gondoskodás) —, a Szabadkai Népszínház szerb tagozata „házhoz jött“. A zomboriak díjai egyértelműben igazolták a Sterija-játékok zsűrijét, mint a szabadkaiaké a kísérleti színházak szarajevói fesztiválját, bár a nyelv ismerete nélkül könnyelműség nyilatkozni. Ami viszont közös volt bennük, és nekem elsősorban érdekes, a BITEF (a belgrádi nemzetközi modern színházi fesztivál) termékenyítő hatása: múlt századi klasszikusait is annyi játékos ötlettel, akrobatikus színpadi mozgással, groteszk elemmel tudják megleveníteni — remek díszletek közt —, hogy a kissé poros, unott vígjátéki konfliktus újra élni kezd, a más anyanyelvű nézőt is magával ragadja.

Szabadkai „színházi napom“ a magyar tagozatnál kevésbé izgalmasan indult; de hát csak egy részt láttam Kopeczky László pikáns vígjátékának próbáján (*Don Juan utolsó kalandja*), a delutáni ifjúsági előadás pedig egy kevésbé érdekes Németh László-darabot ígért és adott, középserűen. Néhány nappal a bemutató előtti állapotában viszont láthattam-hallhattam az emeleti próbateremben egy monodrámát, Árok Ferenc előadásában. Tulajdonképpen nem is monodráma az

En lenni, hanem Domonkos István formabontó poémájának (*Kormányeltörésben*) a dramatizálása (az ifjú dramaturg, Franyó Zsuzsanna, az újvidéki egyetemen végzett, Bori-tanítvány), kiegészítve néhány hasonló hangulatú Domonkos-verssel. Évekkel ezelőtt, folyóiratban vagy könyvben, már olvastam a *Kormányeltörésben*t (a *Gyökér és szárnyban* ellenőrizhetem magam), most mégis, ezen a dramaturgi közbeszólásokkal, szövegbeli segítséssel meg-megszakadó próbán a felfedezés erejével hatott rám. Telitalálat ez a furcsa költemény, egy társadalmi jelenség, a közösségből kiszakadt, messzire vetődött ember vergődésének, önmagát-keresésének eredeti nyelvi leleménnyel megírt drámája. A végtelen, kínzó ismétléseknek, a beat-hangulatú és filozófiájú, ám Balassi-mottótól megelőzött, Marxra, Bartókra, Leninre hivatkozó verssoroknak semmi közük a felszínes neoavantgarde mutatványhoz, a divathoz, itt igazán vérére, idegre megy a játék. A *Kormányeltörésben* a jugoszláviai magyar irodalom belépőjegye a kortárs világirodalomba, villant át agyamon az irodalomtörténeti jóslat, miközben a drámai hőssel azonosuló Árok Ferenc öntépő, segélykérő kiáltását hallgattam, hogy borsózott tőle a hátam. Az első benyomás mélységére mi sem jellemzőbb, mint hogy épp e bemutató miatt is terveztem eleve oly rövidre a már vázolt adriai kalandot. A spliti januári verőfény után Újvidéken esett az eső, fújt a szél, majd a hőzápor, amolyan „a kutyáját sem kergeti ki az ember” idő kezdődött, amikor indulni kellett a szabadkai bemutatóra; csak egy szavamba került volna, hogy Bányai Jánost meggyőzzem, ne üljünk be a kocsiba. Rettentés út után érkezünk az előadásra (Domonkos István viszont nem érkezett meg Svédországból). A színházi egy óra most sem volt csalódás, bár néhol úgy tűnt, nem elég logikus a montázs, s egy-egy romantikus színészi felhang is megütötte a fületem; kedvem lett volna azon melegében vitatkozni a produkcióról, kritikát írni róla.

Néhány hónap elteltével persze már nem tudnám megírni a kritikát. De ma is hiszem, hogy érdemes volt Vajdaságba visszajönni az Adriáról.

KACSÓ SÁNDOR

Ó, TE KEDVES HOLLÓ

Temetőbe jártam
Esti kódorgóra...
Egyszercsak a tekintetem
Váratlanul rárebbent
Egy billenő hollóra.

Akkor szállott éppen
Egy fenyőfaágra.
Látszott rajta: messziről jött,
Fáradtsága úgy hullatta
Rá a fenyőfára.

Ő is nézett engem,
Rám is szólt rekedten,
De a hangja baráti volt,
S úgy nézett rám féloidalról,
Hogy meg se remegtem.

Tán levelet hoztál? —
Jutott az eszembe,
Korvinák kedves madara,
Mondd, miért vagy olyan fáradt,
Hol jártál oly messze?

Nem szólt, csak nézett
A fekete holló.
Komolyságában benne volt
Két szárnyát megrezegtetve
Az izenethordó.

Fekete a színed,
Mégse utalsz gyászra,
Nem, még itt a temetőben
Sem gondolok nehéz szívvel
Az elnémulásra.

Értelek barátom,
Feszültséget oldó
Izeneted elfogadom
S fáradó szívembe zárlak,
Ó, te kedves holló.